

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ БУДІВЕЛЬ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ У ПЕРІОД XVII–XX ст.

© Стоцько Р. З., 2016

Висвітлено і проаналізовано особливості архітектури комплексу будівель Києво-Могилянської академії періоду XVII–XX ст. у контексті становлення і розвитку духовно-гуманітарної освіти в Україні та виокремлено основні чинники, які найбільше вплинули на формування архітектури духовних, навчальних, житлових, адміністративних і господарських будівель академії.

Ключові слова: духовна освіта, гуманітарна освіта, храм, сакральна архітектура, вищі навчальні заклади, академія.

Постановка проблеми

Сучасна вища гуманітарна, природнича, а також технічна освіта в Україні перебувають у кризі не лише із-за недостатнього матеріального та інформаційного забезпечення навчального процесу, а насамперед із-за відсутності потужного духовного стрижня в освіті, без якого не могли собі уявити будь-яку науку наші предки. З падінням і розвінчанням атеїстичної ідеології в освіті тоталітарного періоду у нашій вищій освіті не відбулось повноцінного духовного заміщення. Окремі обмежені курси релігієзнавства не впливають істотно на християнське виховання молоді, на формування міцного морального життєвого стрижня майбутнього фахівця, еліти нації. Щоб ввести повноцінне духовно-богословське учення в освітні програми наших гуманітарних вишів, не достатньо оформити цей процес законодавчо і адміністративно. Необхідно переглянути підхід до формування самої архітектури духовно-гуманітарних вищих навчальних закладів. І розпочати потрібно з ґрунтовного вивчення досвіду освітньої діяльності та архітектурно-планувальної організації наших кращих вищих навчальних закладів з духовною складовою. Власне, одним із найвизначальніших освітніх закладів і є Києво-Могилянська академія.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Питання сакральної архітектури, а також архітектури духовних та гуманітарних освітніх закладів висвітлені у наукових працях Б. Черкеса, С. Лінди, В. Проскурякова [2, 3], Р. Стоцька [2, 3], В. Куцевича, Л. Шулдан, Р. Гнідця [5] та ін. Тема цієї роботи досліджувалась із урахуванням результатів досліджень загальнотеоретичних проблем розвитку сакральної архітектури та архітектури вищих освітніх закладів, відображених у наукових працях таких учених-архітекторів: Ю. Р. Диби, Р. Галишича [6], І. С. Дерев'янка, Г. Є. Бобоша, М. П. Кіби, В. Тараса, О. О. Горбика, Л. С. Грицака, М. Б. Яціва, а також Р. Жука, Ю. Криворучка та Б. Куцевича.

Формулювання мети роботи

Метою дослідження є висвітлення та аналіз архітектури будівель комплексу Києво-Могилянської академії періоду XVII–XX ст. у контексті становлення і розвитку духовно-гуманітарної освіти в Україні, виокремлення основних чинників, які найбільше впливають на формування архітектури будівель духовно-гуманітарних вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу

Історико-архітектурний комплекс будівель Національного університету Києво-Могилянська академія сформувався як цілісний ансамбль у XVI–XIX ст. і був поряд з Острозькою академією найдавнішим і найвідомішим вищим духовно-гуманітарно-природничим навчальним закладом

Східної Європи. Протягом усієї своєї історії українські землі не мали значущішої освітньої інституції, яка б так вплинула на розвиток української духовності, освіти, науки та культури. Впродовж віків Києво-Могилянська академія була надзвичайно важливим чинником формування самосвідомості українського народу, творцем національного натхнення у боротьбі за батьківську віру і незалежну державу [6].

У кінці XVI ст.– на початку XVII ст. в Україні вели освітню діяльність близько десяти домініканських та єзуїтських колегій. Позитивним було те, що усі ці заклади пропагували серед українців ідеї важливості освіти та науки у суспільному житті, сприяли розвитку духовності суспільства у його прозахідному європейському розумінні, зближували ментальність східних християн з світобаченням Католицької Церкви [2]. На жаль, через конфесійно-культурну особливість та відмінність духовних і суспільних традицій ці прогресивні ідеї не знаходили поширення серед українського народу. На противагу католицьким колегіям Києво-Могилянська академія (раніше братська школа та колегія) стала першим вищим навчальним закладом, який повністю відповідав запитам і потребам духовного та суспільного життя українців в умовах національно-визвольної боротьби та становлення держави.

З історичних джерел [1] відомо, що знатна киянка із шляхетського роду Волині Галшка Гулевичівна 15 жовтня 1615 року вписала до Київських магістрацьких книг дарчу, згідно з якою дарувала свій будинок, господарські споруди та землю монастирю і школі для навчання дітей з православних родин. Так, почалася історія Київської братської школи – родоначальниці славетної Києво-Могилянської академії. Гетьман Війська Запорізького Петро Конашевич Сагайдачний надавав велику підтримку Братській школі. На території Братського Богоявленського *учительного* монастиря під патронатом гетьмана була збудована перша церква – Богоявленська.

У 1690–1693 рр. вже гетьман Іван Мазепа на місці старої дерев'яної церкви збудував кам'яний храм в стилі “козацького бароко” (рис. 1, 2). Новий храм став окрасою не лише монастиря, але і головною архітектурною домінантою Подолу та справжньою сакральною перлиною усього Києва тих часів. На жаль, у 1935 р. Богоявленський храм був знищений більшовицькою владою СРСР. Друга церква Києво-Могилянської академії була збудована у 1732–1740 рр. (архітектор І. Г. Шедель) у стилі пізнього німецького бароко. Планувально вона була поєднана із Староакадемічним корпусом і слугувала *домовою* церквою для студентства (рис. 3). Просторова організація навчального корпусу мала багато навчальних аудиторій різного розміру, поєднаних галереєю з вікнами на внутрішнє подвір'я і з видом на Богоявленський храм. Комунікації між поверхами здійснювалися двома сходовими клітками [1].

Рис. 1. Панорама Києво-Могилянської академії з видом на Богоявленську церкву, 1840 р.

Рис. 2. Вигляд на комплекс з Подолу. 20-ті роки XX ст.

Підковоподібний Ковніровський корпус відмежовує внутрішнє подвір'я Києво-Могилянської академії від сучасної Контрактової площі. Будівля вирізнялася дзвіницею-входом до колишнього Братського монастиря і Богоявленського собору. Дзвіниця була збудована у 1756–1759 рр. за проектом відомого українського архітектора С. Д. Ковніра. Наприкінці XIX ст. до дзвіниці були прибудовані радіусні корпуси-крила, які були спочатку одноповерховими, а згодом на початку XX ст. був добудований другий поверх. Остаточного вигляду Ковніровський корпус набрав вже у п'ятдесятих роках XX ст. і функціонально перетворився у головний корпус Військово-Морського училища. Ще у 1934 р., коли радянська влада зруйнувала підривом Богоявленський собор, розібрали два верхні поверхи Ковнірської дзвіниці. Згодом, після війни 1941–1945 рр., дзвіницю розширили стилізованим псевдокоринфським портиком, добудували з боку подвір'я ще один об'єм, а корпус зробили чотириповерховим. Саме у такому вигляді головний корпус Києво-Могилянської академії зберігся до наших днів (рис. 4, 5). Сьогодні тут розташовується факультет природничих наук, кафедра іноземних мов та кафедра фізичного виховання, а також приміщення господарських служб [1].

По правий бік від Ковніровського корпусу у 1822–1825 рр. був споруджений за проектом Л. Шарлемана та А. Маленського Академічний триповерховий корпус для Київської Духовної Академії, яку відкрили на заміну Києво-Могилянської академії у 1819 р. У цій будівлі розміщалися навчальні аудиторії, житлові кімнати студентів Духовної академії та помешкання викладачів. У 1863–1864 рр. академічний корпус був реконструйований і фасади виконані у стилі пізнього класицизму (рис. 6, 7). Сьогодні у цьому корпусі розміщені факультет гуманітарних наук, факультет інформатики, бібліотека та адміністрація Києво-Могилянської академії.

На території академії у 1781 р. спорудили будинок-резиденцію ректора. На початку XIX ст. ця будівля була реконструйована за проектом архітектора А. Меленського. Будівля збереглася до наших днів як приклад архітектури пізнього бароко, хоча її стан потребує невідкладної реставрації (рис. 8).

а

б

Рис. 3. Сучасний вигляд Староакадемічного корпусу та приєднаної до нього церкви

Рис. 4. Фасад головного корпусу КМА

Рис. 5. Вигляд головного корпусу КМА з боку подвір'я

Рис. 6. Академічний корпус (справа)

Рис. 7. Головний фасад Академічного корпусу

До монастирських мурів з північної сторони прибудований корпус проскурні (1826 р.), який з ХХ ст. об'єднаний з будинком-резиденцією ректора КМА. Келії Братського монастиря були збудовані у 1823 р. в одному стилі з проскурнею та резиденцією ректора (одночасно ігумена Братського монастиря). У 1879 р. був добудований над келіями другий поверх (арх. В. Ніколаєв). Будівля келій просторово продовжила лінію Академічного корпусу.

Рис. 8. Будинок-резиденція ректора Києво-Могилянської академії

На території сучасної Києво-Могилянської академії є будівля, яка була поварнею (кухнею) Братського монастиря (рис. 9). Це одна з найдавніших будівель, яка була зведена у кінці XVI – на початку XVII ст. Цей будинок ще називають Галшчиним Домом на честь відомої фундаторки. Споруда, власне, знаходиться на ділянці, де був розташований господарський двір Галшки. До побудови Староакадемічного корпусу поварня разом з трапезною суміщала функції кухні, їдальні і навчального корпусу [1].

Рис. 9. Поварня Братського монастиря

Рис. 10. Церква св. Духа

З поварнею межує церква Зішестя св. Духа (рис. 10), яка одночасно є трапезною при поварні. Історія цієї споруди така: зведена церква була орієнтовно на початку XVII ст. на території Братського монастиря і називалася Борисоглібською. Згодом відбулася реконструкція цього храму під патронатом гетьмана Івана Мазепи. Нижній ярус церкви був трапезною, а безпосередньо в основному об'ємі церкви проводилися богослужіння для студентів і викладачів. У приміщеннях Борисоглібської церкви з другої половини XVIII ст. зберігалася бібліотека Києво-Могилянської академії. На жаль, велика пожежа 1786 р. призвела до значних втрат бібліотечного фонду, а пожежа 1811 р. зруйнувала і саму Борисоглібську церкву. У двадцятих роках XIX ст. храм відновили, провівши реконструкцію з добудовою за проектом арх. А. Меленського та змінивши назву на церкву Зішестя Святого Духа. Сьогодні у церкві, окрім богослужінь, відбуваються концерти камерної музики, наукові конференції та семінари.

Під покровительством митрополита Петра Могили в огорожі Братського училищного монастиря були збудовані житлові приміщення бурси – гуртожитку для бідних студентів, які часто були на утриманні навчального закладу. Перша бурса була дерев'яною. Вже у 1778 р. вибудували мурований корпус бурси за проектом арх. І. Григоровича-Барського. Видовжений одноповерховий корпус був споруджений на фундаментах старої бурси. Будівля має два бічні виступи, прикрашені бароковими фронтонами. Згодом, у 1809–1811 рр. був добудований другий поверх, а фасади стилізовані в дусі класицизму. Середню частину прикрасив портик з чотирьох колон. Над вікнами влаштували трикутні фронтончики. Сьогодні у приміщеннях колишньої бурси розміщується факультет правничих наук, Приймальна комісія, Науково-педагогічний центр доуніверситетської підготовки та Освітні студії Києво-Могилянської академії [9].

На архітектурно-планувальну організацію комплексу будівель Києво-Могилянської академії вплинуло багато факторів. Перший з них – *духовний*. Академія як духовно-освітня структура постала у стінах духовної обителі – Братського монастиря, і основною домінантою комплексу був Богоявленський собор, довкола якого формується простір духовних, навчальних і господарських будівель. Другим є *освітньо-функціональний фактор*. Саме він найбільше вплинув на розташування навчальних та адміністративних будівель, житлових корпусів, кухні, трапезної та господарських споруд і визначив їхні планувальні та стилістичні особливості. Третій фактор – *містобудівельний*, адже комплекс будівель Києво-Могилянської академії розміщений у самому центрі Києва, формує площу (сьогодні пл. Контрактова) та залишається однією з найважливіших домінант урбаністичного простору. *Природно-кліматичний фактор* (четвертий) – найважливіший, який вплинув на архітектуру будівель Києво-Могилянської академії (форму дахів, товщину стін, розміри вікон тощо). П'ятий фактор – *конструктивний*, вплинув на використання місцевих будівельних матеріалів, таких як камінь, дерево, дахівка – традиційних для Києва і околиці конструктивних схем у храмуванні, спорудження навчальних корпусів, житлове та цивільне будівництво. І останній, шостий фактор – це *фактор художньо-стилістичного оздоблення*, який істотно вплинув на планувальну організацію та стилізацію архітектурного образу храму, навчальних, адміністративних, житлових та господарських будівель Києво-Могилянської академії [2, 3].

Впродовж усіх років розбудови, перебудови та реконструкції будівель Братського монастиря, а згодом і Києво-Могилянської академії усі перелічені чинники істотно вплинули на архітектурно-планувальну організацію та художню стилізацію об'єктів цього духовно-гуманітарного освітнього комплексу.

Висновки

Дослідження архітектури комплексу будівель Києво-Могилянської академії у період XVII–XX ст. дає змогу зарахувати цей визначний вищий навчальний заклад до *духовно-гуманітарного* типу вищих навчальних закладів. Особливості освітнього процесу та функціональне призначення будівель академії вказують на нерозривний зв'язок духовної освіти з освітою гуманітарною, а також з вивченням природничих наук. Таке поєднання духовних і матеріальних знань створює міцний освітній фундамент і є прекрасним стартовим майданчиком для майбутнього професійного життя випускників Києво-Могилянської академії – справжніх християн і патріотів своєї держави.

1. Хижняк З. І., Маньківський В. К. *Історія Києво-Могилянської академії*. – К., 2003. – С. 6–18. 2. Проскураков В. І., Стоцько Р. З. *Генеza духовної освіти в Україні та формування основних типів віродуховних освітніх закладів: зб. наук. пр. – Одеса: ОГАСА, 2004. – Вип. 5. – С. 206–210. 3. Проскураков В. І., Стоцько Р. З. Архітектурно-планувальна організація комплексу будівель Львівської Духовної Семінарії 1783–1945 рр. // : зб. наук. пр. – Харків: ХДАДМ, 2004. – Вип. 1–2. – С. 157–160. 4. Головач І., Маринович М., Ясіновський А. *Ідентичність і місія Українського Католицького Університету: зб. доп. УКУ. – Львів, 2012. – С. 33–39. 5. Гнідець Р. Генеza структури бань в архітектурі українських церков // Вісн. держ. ун-ту “Львівська політехніка” “Архітектура”. – 1998. – № 58. – С. 135. 6. Галишич Р. *Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя. – Львів, 2002. – С. 152–196. 7. Відкриття нового освітнього центру УКУ: зб. доп., промов і дискусій УКУ. – Львів, 2013. – С. 35–40.***

8. Промова о. д-ра Богдана Праха на відкритті навчального корпусу УКУ на вул.Стрийській, 29 // зб. доп., промов і дискусій УКУ. – Львів, 2013. – С. 27–30. 9. Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині X–XX ст. – Луцьк, 2002. – С. 31–54.

R. Stotsko

Lviv Polytechnic National University,
Department of Architectural Environment Design

FEATURES OF ARCHITECTURE BUILDINGS KYIV-MOHYLA ACADEMY IN PERIOD XVII-XX CENTURIES

Ó Stotsko R., 2016

The article highlights and analyzes the architectural peculiarities of the building complex of the National University of “Kyiv-Mohyla Academy” in the XVII–XX century in the context of the formation and development of theological and humanitarian education in Ukraine. It outlines the key factors that have the most profound influence on the architectural formation of the theological, educational, residential, administrative and household buildings of the academy.

The historical and architectural building complex of the National University of “Kyiv-Mohyla Academy” emerged as a coherent ensemble in the XVI–XIX c. and together with the Ostroh Academy represented the most ancient and famous higher theological and humanitarian educational institutions in the Eastern Europe. Throughout its long history, the Ukrainian country did not have a more significant educational establishment, which would have a similar profound influence on the development of Ukrainian spirituality, science and culture. For centuries, the National University of “Kyiv-Mohyla Academy” has been an important factor of the consciousness formation of the Ukrainian nation and a creator of the national inspiration in the fight for the parental faith and the independent state.

The architectural and space-planning organization of the building complex of the National University of “Kyiv-Mohyla Academy” depicts the influence of the range of factors. The first one is the *spiritual factor*. The academy as a theological and educational formation arose on the walls of the Fraternal Monastery and its dominant feature was the Epiphany Cathedral surrounded by the complex of spiritual, educational and household buildings. The second factor can be defined as *educational and functional one*. This particular factor was major in terms of locating educational and administrative buildings, residential campuses, kitchens, dining room and household buildings and shaped their planning and stylistic peculiarities. The next factor is *city-planning*, because the building complex of the National University of “Kyiv-Mohyla Academy” is situated in the center of Kyiv and forms the square (known today as the Contract Square). It constitutes the most important feature of the urban space. The *natural and climatic factor* is the fourth factor, which was involved into the architectural formation of the “Kyiv-Mohyla Academy” buildings (roof shapes, wall thickness, window sizes, etc.). The fifth factor, which is called *constructive*, influenced the usage of such local building materials as stone, wood and rooftops, as well as the implementation of the construction schemes of temples, educational campuses, residential and civil buildings, which were traditional for Kyiv and its suburbs. The sixth factor is the *factor of artistic and stylistic decoration*, which defined the space-planning organization and stylization of the architectural image of the temple, educational, administrative, residential and household buildings of the National University of “Kyiv-Mohyla Academy”.

During the years of reconstruction and reorganization of the Fraternal Monastery buildings and later on the “Kyiv-Mohyla Academy” the above mentioned factors outlined the architectural and space-planning organization, as well as the artistic stylization of the buildings of the analyzed theological and humanitarian educational complex. The research of the building complex architecture witnessed in the XVII–XX centuries allows referring the proclaimed higher educational institution to the category of *theological and humanitarian establishments*. The peculiarities of the learning process and the functionality of the academy buildings reveal the inextricable connection of the theological and humanitarian education and the study of natural science. The combination of theological and material knowledge forms the solid educational background and becomes a brilliant starting point for the future professional life of the “Kyiv-Mohyla Academy” graduates, who are true Christians and patriots of their land.

Key words: theological education, humanitarian education, temple, sacred architecture, higher educational institutions, academy.